

VATTENKRAFTEN OCH NATURSKYDDET

Under mina tolv år som generaldirektör i Vattenfall var det - förutom utredningar utanför verket - tre områden som jag kom att ägna särskilt intresse åt. Det var organisation och ekonomi, vattenkraften och naturskyddet samt kärnkraftens uppbyggnad.

Under en 50-årsperiod har vattenkraften dominerat vår elförsörjning. Det är svårt att föreställa sig att det fanns en tid utan vattenkraft. I stort sett sammanfaller vattenkraftsepokens start med min egen födelse. För hela samhället avgörande betydelse fick den först under andra världskriget och under efterkrigsperioden. Sin storhetsperiod upplevde vattenkraftutbyggnaden under 50-, 60- och 70-talen. När jag nu ser tillbaka fäster jag mig vid den relativt korta tid som utbyggnadsperioden stod i sitt flor. Men man bör inte glömma att det som då skapades kan bestå i kanske ytterligare hundra år med begränsade reparationer och ombyggnader. Kraftkällan från älvar, floder och åar är förnybar och stabil utan någon som helst mänsklig insats. Däri skiljer den sig från varje annan kraftkälla, kol, olja, naturgas, torv, uran och även från vind och havsvågor som icke har samma stabilitet. Men mängden floder, åar och älvar är begränsad - både i vårt land och globalt. Andra energikällor, kol, olja, naturgas har spelat den helt avgörande rollen för energitillgången i stort både i vårt land och i den industrialiserade världen i synnerhet. Om kärnkraft och kärnenergi blir en betydelsefull energiform i omvärlden kan vi idag inte avgöra. Det står ännu och väger. För egen del har vi ju bestämt att vår sista kärnreaktor skall upphöra senast år 2010. Utbyggnadstiden var kort, omkring 25 år mot vattenkraftens mansålder. Men under denna korta utbyggnadstid nådde kärnkraften samma nivå som vattenkraften. Det kanske icke alla är medvetna om.

Under min tid som chef för Vattenfall kom det begynnande motståndet från naturskyddet att växa sig allt starkare för att

till slut i praktiken, trots regeringens, Vattenfalls och de enskilda kraftföretagens strävan att nå kompromisser, leda till stopp för vattenkraftutbyggnad av något format. Om detta skall jag från min utgångspunkt söka ge en beskrivning.

Motståndet mot vattenkraftutbyggnad var under de första utbyggnadsdecennierna frm till 1950-talet mycket begränsat, såväl nationellt som lokalt. Det fanns en tid när Kungl Vattenfallsverkets jurist brukade börja sitt anförande inför domstolen och intressenterna på motsatt sida sålunda: "Denna utbyggnad är nödvändig för Sveriges försörjning med elektrisk kraft". Lika vanligt var svaret från de lokala intressena: "Om Kungl Vattenfall bedömer att detta är nödvändigt för Sverige så får vi finna oss i en utbyggnad". Det var det "vita kolets" stormaktstid. Det fanns på den tiden inga fältbiologer eller "Älvräddare". Stormaktstiden är ofta begränsad. Det lär oss historien. Så även med denna. Men juristens påstående var inte ogrundat. Under andra världskriget och strax efter var utbyggnaden av vattenkraft av stor betydelse för en rimlig energiförsörjning när kol och olja var bristvaror. När en tankbåt i en svensk hamn var en sällsynthet eller när kolet från Tyskland föll bort. På 60-talet - vår ekonomiska storhetstid med snabbt stigande levnadsstandard - utgjorde vattenkraften en hörnsten för vår tunga industri och dess segertåg på den internationella marknaden. Bostadsbyggandet - programmet en miljon bostäder - exploderade. Vårt land ledde utvecklingen i Europa i fråga om antalet telefoner, elspisar, tvättmaskiner, diskmaskiner, kylskåp och frysboxar. Efterfrågan på el steg med omkring 6-7 procent per år. Den billiga vattenkraften - i jämförelse med kol eller olja - gjorde denna snabba utveckling möjlig.

Jag kom till Vattenfall årsskiftet 1957/58. Då hade i stor utsträckning redan tillstånd beviljats för utbyggnader i Indalsälven, Ångermanälven, Umeälven och Skellefteälven. Många av kraftstationerna var i bruk. Andra var under utbyggnad. Även i Luleälven var verksamheten i gång men där återstod många pro-

8.

jekt som ännu inte var mogna för vattendomstolens granskning och dom. Speciellt gällde det de övriga delarna av Stora- och Lilla Luleälv. Mitt engagemang i vattenkraftutbyggandet kom främst att inriktas på problemet att finna en rimlig avvägning mellan att på detta sätt tillgodose behovet av elkraft och naturskyddets önskan att bevara sjöar, fallsträckor och hela älvar i sitt ursprungliga skick.

Min första invigning - 1959 - gällde Stornorrfors, femton kilometer från Umeå. Det var då Sveriges största vattenkraftstation. Det var även den billigaste av vad vi byggde på 50-talet och senare. Investeringskostnaden uppgick till 1,2 öre/kilowattimme. Nu rör det sig för både vattenkraft och kärnkraft om 15-20 öre/kilowattimme. Umeå stad, som ägde delar av fallsträckorna, har haft stor glädje av denna anläggning. Som uppväxt i Umeå glädde det mig att återknyta kontakten med hemstaden under så gynnsamma förhållanden. Stationen invigdes av prinsessan Sibylla. Under återresan med tåg anförtrorde hon mig att hon egentligen icke tyckte om förvandlingen av stora forsar och älvsträckor till kraftstationer. Men hon sade inget om detta under invigningen. I mitt tal framhöll jag bland annat att Stornorrfors under 40-50 år varje år ersätter omkring 5 000 000 kbm olja. Men jag framhöll också: "All kultur har en andlig och en materiell sida. Jag skall inte beröra beroendeförhållandet dem emellan. Men ett harmoniskt samhälle förutsätter ett intresse och en lidelse för båda". Vad jag inte ville ge mig in på var den marxistiska historiefilosofin. Men i övrigt gav det i ett nötskal uttryck för min målsättning under de kommande brottningarna med naturskyddet.

FREDEN I SAREK

Porjus kraftstation på 1910-talet var Luleälvs första bidrag till elförsörjningen i landet. Under tiden fram till 1960 hade många forsar omvandlats till kraftverk, bl a Harsprånget. På 60-talet var Stora- och Lilla Luleälv det allt överskuggande

målet för vår vattenkraftsutbyggnad. Det hör till mina goda minnen att jag fått vara med om denna storstiliga och skickliga utbyggnadsverksamhet i Porsj, Messaure och Vietas för att bara nämna några.

Sedan i stort sett alla utbyggnader slutförts under 70-talet kom Luleälv att svara för närmare 50 procent av Vattenfalls produktion av elkraft från vattenkraften. Jag behövde inte och hade heller ingen önskan eller kunskap för att blanda mig i projekteringen eller utbyggandet. Det skötte avdelningen Byggnadsteknik med den äran. Vad jag kan erinra mig var att jag under de första åren i Vattenfall kunde undra över frånvaron av ömsesidigt utbyte mellan Vattenfall och de enskilda kraftföretagen i tekniskt krångliga frågor. Man var säker på sina egna lösningar och det gällde båda parter. Men det bättrade sig med tiden. Mitt engagemang gällde penninganskaffning från statsmakterna och avvägningen mellan naturskyddet och vattenkraftutbyggnaden.

1954 bildades Naturskyddsdelegationen, en samarbetsorganisation mellan olika naturskyddsintresserade organisationer och myndigheter. Målet var att nå en avvägning mellan vattenkraftutbyggnadet och naturskyddets intressen att bevara vissa vattendrag, forsar och sjöar från utbyggnad. Vattenfall intog från början en ganska reserverad attityd till tankarna att "lagfästa" somliga objekt från att byggas ut. Man kände sin styrka och hävdade att saken kunde avgöras i varje enskilt fall i samband med behandlingen i vattendomstolarna. Endast beträffande Tännforsen i övre Indalsälven och för Laitaure i Luleälv, kallad Sveriges vackraste sjö, hade tidigare uttalanden av min företrädare Åke Rusk inneburit att Vattenfall inte hade några planer på ingrepp.

Redan i början av 50-talet hade naturskyddet föreslagit att regeringen skulle tillsätta en utredning som skulle föreslå vissa sjöar etc, som skulle bevaras från utbyggnad. Detta hade dock

inte resulterat. Naturskyddsdelegationen bildades 1954 och fick regeringens stöd bl a genom att regeringen förordnade landshövding Bo Hammarskjöld till föreningens ordförande. Regeringens stöd till bildandet av Naturskyddsdelegationen med sitt syfte att åstadkomma en avvägning mellan naturskyddet och strävan att bygga ut älvar för vattenkraft ledde Vattenfall till att överge sin tidigare avvaktande hållning. I praktiken ledde detta till att Vattenfall gav ekonomiskt stöd till en ny utredning av Naturskyddsdelegationen. Den resulterade i en förteckning över sjöar, vattenfall och fallsträckor av betydelse för naturskyddets intressen. Utredningen leddes av professor Gunnar Beskow. Man uppdelade objekten i tre olika kategorier. De som var av särskild betydelse ur naturskyddsvinkel att bevara och de två andra fortfarande av intresse för naturskyddet men av lägre dignitet. Dokumentet framstod på 60-talet som Naturskyddets "bibel". Denna "bibel" blev klar strax efter det jag kom till Vattenfall. Tiden var alltså nu mogen för en diskussion eller förhandling.

Förhandlingen mellan Naturskyddsdelegationen och Vattenfall började sommaren 1959 och kom att pågå till oktober 1961. Naturskyddsdelegationen representerades av Bo Hammarskjöld, justitierådet Gösta Wahlin tillika ordförande i Svenska Naturskyddsföreningen, Gunnar Beskow, som var de huvudsakliga aktörerna. Dessutom deltog Samfundet för Hembygdsvårds ordförande samt en professor från Vetenskapsakademin samt olika experter. En förnämlig samling, det bästa naturskyddet vid denna tidpunkt kunde erbjuda. Eftersom huvudintresset rörde de senare s k fyra norrländska huvudälvarna samt Umeälv och Luleälv, där i samtliga älvar Staten var helt dominerande ägare, kom Vattenfall att spela den avgörande rollen på vattenkraftsidan. Jag och Jonas Norrby, då min planeringschef och senare min efterträdare, ledde förhandlingarna på vår sida. Vår jurist samt chefen för utbyggnadsavdelningen, bistod oss. Norrby och jag var från början inställda på att nå fram till ett positivt resultat. Båda var vi norrlänningar och hängivna vandrare i fjällvärlden och i de

6

stora vattendragen. Jag hade mina rötter i de humanistiska disciplinerna och Jonas, ehuru vattenbyggnadstekniker, hade ett mycket brett register i humaniora. Bland annat berättade han för mig om sina studier i "Gamla testamentet". Det var en del av hans historiska intresse, som sedan även resulterat i böcker. Vi var inställda på en uppgörelse som skulle ge såväl Vattenfall som Naturskyddet något positivt för framtiden. I vår verkstidning skrev jag 1959 följande: "Tyvärr har vattenkraft-exploateringen sina ofrånkomliga avigsidor. De lokala skadorna, som utbyggnaderna medför, försöker vi kompensera så långt det står i vår förmåga. Däremot kan det inte undvikas att den orörda naturen förändras och att det strömmande vattnet stängs inne i tunnlar, tuber och turbiner. Vi är inom Vattenfall på det klara med att vi i detta avseende har ett ansvar inte bara inför oss själva utan även inför hela landet och till och med inför kommande generationer. Just därför har vi samarbetat med naturskyddsintressena med sikte på att söka nå en överenskommelse om vilka projekt som ur allmän naturskyddssynpunkt anses mest värdefulla och som samtidigt bör kunna undantas från exploatering utan djupgående konsekvenser för landets elkraftförsörjning".

För dem som var unga eller ännu inte födda på slutet av 1950-talet kan det för förståelsen vara skäl att nämna några förhållanden. Vi hade ännu inte uppnått en tillfredsställande nivå i elkraftförsörjningen - kraftransonering hotade så snart vi hade torrår i våra älvar och kraftransonering blev under 50- och 60-talen verklighet i varje fall två gånger. Och elvärme hade vi inte i hushållen. Det kom betydligt senare. Den återgivna artikeln utgjorde Jonas och min uppfattning om hur vi ville driva förhandlingarna. På samma gång var den en upplysning om verkets policy till dem av våra egna, som kanske levde kvar i 40 och 50-talets uppfattning att man inte behövde fästa någon större vikt vid naturskyddets målsättningar.

7,

Vattenkraftbyggandet för verket kan vid årsskiftet 1959/60 beskrivas på följande sätt. Vi byggde för fullt inom Stora Luleälv. Vi hade tillstånd för ytterligare utbyggnad i både Stora och Lilla älven. Vi drev förberedande undersökningar kring Stora Sjöfallet, Sarek och Padjelanta, Kvikkjokk och övriga delar längst i norr. Vi drev undersökningar i Vindelälven, som skulle byggas ut när Luleälv nalkades sin fullbordan som vattenkraftälv. På alla dessa områden var vi i kollision med naturskyddets angelägna bevarandeplaner. Naturskyddet ville dessutom bevara en av de tre norrländska älvarna, Pite-, Kalis- och Torneälv, helt från ingrepp från vår sida.

Landshövding Hammarskjöld ledde sammanträdena och kom från början att inta en förmedlande roll. Mest bångstyrig var Gunnar Beskow, men han var ju poet. Visste vi det inte, så framgick det av hans måleriska och talrika inlägg. Han skänkte oss både glädje och förargelse. Till det sistnämnda hörde hans idé att Vattenfall borde byta namn. Jag har glömt hans alternativ. "Vattenfallsförstööringsverket" lade han inte fram som alternativ, men det uttryckte utan tvivel hans uppfattning. I stort sett präglades diskussionerna av ömsesidig förställelse och vilja att nå en kompromiss. Det var långt före "Älvräddarnas" inträde på arenan. I smärre områden som Tärnasjön, den dåvarande kungens sommarviste, klarade vi snabbt av. De tre nordligaste älvarna sköt vi tillsvidare på framtiden. Diskussionen kom snart att fokuseras kring Lule älvs källflöden - Kvikkjokk, Vastenjaure, Virijaure med utflöden, Stora Sjöfallet och Luleälvs nordvästligaste område (senare Ritsemjokk) och sist men icke minst Vindelälven. Vårt intresse var att få klarhet om hur långt mot källorna vi kunde komma i Luleälv och om vi kunde fortsätta prospekteringen i Vindelälven. För naturskyddet var Sarek och Padjelanta helig mark. I slutskedet blev landshövding Hammarskjöld inte bara förhandlingsledare utan även direkt medlare. Det var i mycket hans och Gösta Wahllins förtjänst att den mångfaldiga och heterogena skaran av naturskydds- och naturvårdsorgan kunde enas.

"Freden i Sarek" som överenskommelsen i oktober 1961 kom att kallas innebar i huvudsak följande. Vi avstod från våra planer på att fortsätta prospekteringen inom det stora området kring Sarek och Padjelanta med kringliggande områden bl a Kvikkjokkdeltat, det vill säga Stora och Lilla Luleälvs källflöden med undantag av den nordligaste delen, som senare blev Ritsems kraftstation. Padjelanta och Sarek blev senare nationalparker. Naturskyddet skulle inte resa hinder mot vissa kvarvarande fallsträckor i Lule älv. Slutligen gav naturskyddet med sig i fråga om Vindelälven. Vi skulle ha frihet att gå vidare där med smärre undantag.

En tvistefråga in i det sista var önskemålet från Naturskyddet om att bevara en hel älv i sitt ursprungliga skick. Pite-Kalix- eller Torne älv kunde komma i fråga. Vi menade att vi visste för litet om älvarnas utbyggnadsmöjligheter och ekonomiska förutsättningar för att kunna ge oss in i en saktiskussion. Till slut sade jag att såvitt på mig ankom så skulle en av dessa älvar undantas från utbyggnad, men jag kunde inte ange vilken. Att bevara en stor älv ansåg jag skäligen bland annat för att i framtiden jämföra utbyggda älvar med en outbyggd älv.

Överenskommelsen vidarebefordrades till regeringen. Om denna icke hade någon erinran skulle överenskommelsen träda i kraft. Regeringen hade ingen erinran. Tvärtom uttryckte olika statsråd sin tillfredsställelse över att naturskyddet och vattenkraftintressenterna på detta sätt kunnat enas. Det var första gången som parterna kunnat enas om en övergripande uppgörelse. Vid ett påföljande årsmöte i Naturskyddssföreningen, där jag deltog, talade både Gösta Wahlin och jag vackra ord om vad vi åstadkommit. Gösta Wahlin karakteriserade "Freden i Sarek" som ett äktenskap mellan naturskyddet och vattenkraften och hoppades, som man gör vid äktenskaps ingående, att det skulle vara länge. Människan spår men Gud rår! Ingen av oss hade vid den tidpunkten en aning om den kraft med vilka naturskydd och miljövård skulle blomstra under 60-talets revolt mot det industriella

samhällets avigsidor. Men tillsvidare stor "Freden i Sarek" fast. Ett tillägg till avtalet gjordes 1963. Det var Naturskyddet som alltjämt hade som minimål att en älv skulle bevaras outbyggd. Vi i Vattenfall utlovade då att beträffande Kalis-Pite och Torneälv inte före 1966 företa en exploatering syftande på åtgärder av sådant slag, som kan påverka ett senare ställningstagande. Vi var fortfarande icke mogna för en diskussion om vilken älv, som borde undantas. Men vi kunde utlova att icke utsätta naturskyddet för plötsliga överraskningar. I en artikel i verkstidningen framhöll jag att en överenskommelse om en total frihet från utbyggnad också borde innefatta kompensation för bygden och de många intressenterna - kommuner och enskilda - genom reella förslag om alternativ sysselsättning och stimulerande åtgärder för näringslivets utveckling efter älven. Om naturskyddet kom med sådana förslag var vi beredda att på nytt ta upp diskussionen.

EN EPOK GÅR TILL ÄNDA

Det skulle emellertid snart visa sig att det inte var så lätt för Naturskyddet att hålla samman de många disparata organisationerna och deras medlemmar kring "Freden i Sarek". Rachel Carsons "Silent Spring" kom ganska snart efter "Freden". Det blev en väckarklocka över hela världen. Miljöhushållning, lokal bestämmanderätt, småskalighet var begrepp som fick allt större gehör. 1965 års FN-konferens om miljö som gick av stapeln i Stockholm, blev startpunkten för konkreta åtgärder för förbättrande av miljön i många länder. 1968 års revolter i västvärlden utgjorde en kulmen för de militanta rörelserna för dessa strävanden.

För Vattenfall märktes vingslagen av detta i första hand i det lokala motståndet inom Vindelälvsområdet. Vi fick bekymmer med prospekteringen. Våra fältarbetare blev hudflängda av upprörda bybor. Man hotade till och med att fördriva dem med geväret i hand. Under senhösten 1965 samt 1966 blev tillståndet allt mer

kritiskt för det "äktenskap" som Gösta Wahlin menade skulle le-
va många år. Om detta skrev jag i mars 1965 följande: "Det har
på senare tid från olika i Vindelälven intresserade parter häv-
dats att efter 1961 så stora förändringar inträtt i det svens-
ka samhällets uppskattning av de värden som naturvärden i bred-
aste bemärkelse tillvaratar - fritid, rekreation, turism,
forskning - att ur allmänna synpunkter en ompövning av över-
enskommelser från 1961 vore motiverad. Det kan i och för sig
hälsas med tillfredsställelse om det svenska folket fått klara-
re blick för att tillgång till och omvårdnad av stora naturom-
råden har väsentlig betydelse för den framtida trivseln i vårt
samhälle". Jag menade dock att detta var en fråga som icke kun-
de lösas enbart av naturskyddet och Vattenfall. Det var från
min sida en antydning om att regering och riksdag borde ha det
sista ordet i dessa överväganden. Däremot hade jag föga förstå-
else för att samma intressen som låg bakom 1961 års uppgörelse
redan efter fyra år skulle gå till storms med en av hörnstenar-
na i denna uppgörelse.

Men nu gick utvecklingen snabbt i för vattenkraftutbyggandet o-
gynnsam riktning. Det lokala motståndet ökade. Forskare i Lund
och Umeå blev alltmer engagerade och aggressiva. De rekryterade
även forskare från utlandet som skrev om den "enda återstående
fria älven i Sverige". Även massmedia skrev om den enda åter-
stående älven fast vi hade minst fyra storälvar. Politiker -
även på riksplanet, började intressera sig för denna älv. När
Naturvårdsnämnden - den nya statliga myndigheten - i och för
sig en följd av att miljöfrågorna krävde större och mer målmed-
vetna insatser från statsmakterna - krävde omförhandling om
Vindelälven, var vi tvungna att acceptera. Nämndens ordförande
var Gösta Netzén. Gösta Wahlin deltog också. Man ville få oss
att avstå från hela Vindelälven. Det fann vi ingen anledning
att gå med på. Vi hänvisade till att detta var en fråga som
icke enbart kunde lösas av Naturvårdsnämnden och Vattenfall.
Vindelälvsborna måste på något sätt ersättas och kanske var det
en fråga för regering och riksdag. Förhandlingarna fick ett

mycket fränare förlopp än 1961. Men Landshövding Netzén var stenhård och vi kände trycket från miljö- och naturvården. Sluttet blev att vi avstod från Ammarsnäsområdet och från all utbyggnad norr om Storvindeln. Detta försämrade den ekonomiska lönsamheten av en utbyggnad men den kunde alltjämt hävda sig gentemot alternativen.

Men trycket från naturskydd och forskare blev icke mindre. Vindelälvens öde blev en politisk fråga även i riksdagen. Motioner om att bevara Vindelälven outbyggd blev allt vanligare. De tillbakavisades tillsvdare av riksdagen. Men tydligt var att man efter avslutade förhandlingar skulle pröva frågan på nytt. Jag andades ganska stor pessimism som kom till uttryck hösten 1966. "Man kan förkasta det (den senaste överenskommelsen) och förklara att utbyggnad inte anses önskvärd. Det vore ur vår synvinkel nedslående men ger i varje fall en utgångspunkt för handlande. Man kan acceptera uppgörelsen i princip men självfallet låta det slutliga ställningstagandet bero av vad som framkommer vid domstolsbehandlingen." Jag ville framförallt ha ett beslut i den ena eller andra riktningen så snabbt som möjligt. Vi hade ju också alternativ.

Dessa år 1966 och 1967 var ganska outhärdliga för dem som alltjämt trodde på vattenkraftutbyggnad. Motståndarna hade fri tillgång till massmedia. Tidningar - särskilt DN - ägnade sig även på ledarsidan åt vad som närmast kan betraktas som en hetskampanj mot Vattenfall och vattenkraftutbyggnad. Vi hade däremot svårigheter att få utrymme för gemälen. Några exempel: "Tillsammans med sådana ting som biocider och bly, svavel och engångsglas måste man nu för tiden tydligen dessvärre nämna även Statens Vattenfallsverk som en av de svåraste miljöförstörarna i vårt land". Nils-Erik Landell, naturvårdsdebattör i Svenska Dagbladet: "I de norrländska älvarna har det (underförstått genom vattenkraftutbyggnad) försiggått ett hänsynslöst slöseri med kapital". Thomas Mickelson ledarskribent i DN.

Till kuriosa får man väl räkna följande inlägg från Evert Taube på Expressens kultursida: "Telegram till statsministern. Ers Excellens vet att jag hyser vördnad för Ert höga ämbete och vad beträffar min stora beundran och varma tillgivelse för Er person har Ers Excellens otvetydiga bevis. Miljoner svenskar och tusentals utlänningar vars välvilja vi snart inte kan undvara önskar att jag skall telegrafera och påminna om att Sverige för 60 år sedan var de naturliga skogsälvarnas märkvärdigaste och skönaste land och att denna Sveriges enda särprägel och märkvärdighet utplånats till 99 procent och att man nu bereder sig på att ödelägga även den allra sista skogsälven nämligen Vindelälven och att dränka bygderna i dessa älvdalar liksom alla våra andra älvdalar med dess långt mer än tusenåriga, i svenska folkets allra innersta rotade kultur. Om detta får ske då skall djävulen och icke jag vara svensk. Då flyr jag från detta land för att aldrig hit återkomma vare sig levande eller död och det är inte i vredesmod men i djupaste sorg över att Sverige som jag älskat och besjungit och som ännu i sin ungdom var en uppenbarelse av kristallklara floder, kristallklara brusande vattenfall, kristallklara sjöar och kristallklara kusthav, ett land med en bygdekultur i älvdalarna lika uråldrig och levande som de isländska sagorna - i den djupaste sorg över att detta vårt land nedsmutsats och härjats intill det för djur och människor, olidliga.

Evert Taube

Författare, fil doktor".

Till detta svarade jag med brev till honom: "Edert brev till statsministern glädde mig. Kan bara beklaga att eder sångmö inte haft tillfälle till tidigare djupare kontakt med fjäll, sjöar, floder och vattenfall i det vackra norr. Men även den vitalaste sångmö kan kanske inte mäktat att besjunga alla vackra nejder på vår jord. Vi i Vattenfall skulle annars med glädje ställa upp som värd för en Vindelälvsresa, likaväl som vi en gång hade äran att få visa Frans G Bengtsson några av de norr-

Ländska skönheterna kring Luleälv. Som det nu är, vore det o-
 grannliga att begära att ni skulle vara närmare förtrogen med
 skogs- och fjällvärldens floder i Norrland. Det är faktiskt
 ganska få som är det här söderut. Varför skulle man exempelvis
 känna till att Vindelälven är en fjällälv och inte en skogsälv
 - det kan väl vara sak samma? Och varför skulle man vara petno-
 ga i fråga om vad som byggts ut - kan det vara av större in-
 tresse att veta att av ca femton fjällälvar i Norrland fem a
 sex alltjämt är outbyggda, eller att av inemot tio större skog-
 sälvar ingen ännu byggts ut? Det är väl bara att resignerat
 notera, att enligt "dem som vet" så är 99 procent tagna i an-
 språk. Då är man i gott sällskap både med ledarskribenten och
 professor emeritus Colliander.

Men visst förstår jag ändå edert telegram: som en protest mot
 tendenser i tiden - mot nedsmutsning och naturförstörelse, mot
 grävskopor och schaktmaskiner. Och visst kan man låta även Vin-
 delälven förbli outbyggd om Sveriges folk och Norrlands folk
 vill det. Ingen elektrisk kraftförsörjning står på huvudet för
 det. Och om nu, som hela Sveriges Evert säger, miljoner sven-
 skar vill ha det så. Jag tänker bara ett ögonblick på bygderna
 i älvdalarna och människorna där. Det är sant, de är inte så
 många - inte så mycket att sätta upp mot miljoner. Men vi har
 uppenbarligen bägge en viss svaghet för de få och är kanske
 överens om att de också borde ha ett tungt vägande ord med i
 laget.

Men värderade sångare och skald. Innan ni sätter hotelsen i
 verket och lämnar landet (till djävulen som ni säger) låt mig
 och det företag jag har hand om ta eder med på en resa till
 Vindelälven. Det kan ge eder ännu en skönhetsupplevelse från
 Sverige och det skulle bereda mig en glädjestund. Min förhopp-
 ning är självfallet att det skulle fresta eder att stanna kvar,
 fresta eder att förvärva en fjällstuga vid Vindelälven, låt oss
 säga i Ammarnäsområdet ovanför Storvindeln, där inte under någ-
 ra förhållanden några ingrepp skall ske. Detta uppslag kan väl

inte - för att använda en synonym för ett fullt ord - göra mig till "den lede frestaren". Till slut: telegrammet till statsministern var som vacker poesi. Kunde man tänka sig en fortsättning också, en melodi? Vattenfallsvalsen?

Med oförändra beundran
Erik Grafström
Chef för Vattenfallsverket"

Evert Taube svarade vänligt och tackade för inbjudan. Någon resa blev det dock inte. Nu när jag läser innehållet upptäcker jag att det är mer än kuriosum. För mig blev det ett genmäle till allt som talades och skrevs och var mer eller mindre snett. Men det var en riksdagsman (kvinna) som kom att fälla utslaget och definitivt befria oss från tankarna om att bygga i Vindelälven. Det var Nancy Eriksson som plötsligt grep sig an till Vindelälvens försvar mot oss som utbyggare. Helt oemotståndlig när hon helhjärtat engagerade sig för det hon ansåg rätt. Med stöd av 60-talets många nya idéer om skydd för miljöer och annorlunda livsstil, segrade hon över oss. I motsats till Evert Taube företog hon en bejublad "Eriksgata" runt bygderna kring Vindelälven. Hon vann utan tvivel befolkningens sympati. Och vem kunde motstå henne när hon satte in all sin charme? När hon återkom ägnade hon sin charme och sina nyförvärvade kunskaper åt riksdagsmännen, både tveksamma socialdemokrater och andra tveksamma. Det är inget tvivel om hennes stora betydelse inför riksdagens avgörande. Hösten 1967 uttalade sig riksdagen för ett bevarande av Vindelälven. Man hissade även stoppsignal för de tre andra norrländska älvarna, Pite-Kalix och Torneälven.

Även om det formella beslutet om Vindelälven skulle dröja ytterligare tre år avskrev vi i vår planering all utbyggnad av Vindelälven. Vi hade av motståndarna till älvutbyggnad hänvisats till kärnkraften och det innebar bl a att vi forcerade våra ansträngningar på kärnkraftområdet. Min reaktion var inte

14.

Längre bitterhet över riksdagens inställning till Vindelälven, även om jag påminde om att 1961 års överenskommelse välsignats av riksdagen 1965 och att vi 1966 hade skrivit ett nytt avtal med Naturvårdsnämnden, där vi varit med om betydande eftergifter i fråga om Vindelälvens fjällområde. Jag försöker anlägga ett vidare perspektiv på de norrländska älvarnas öde i övre Norrland. "Gör man ett klokt utspel i miljövårdsfrågorna genom att vända sig mot en "icke nedsmutsande" utbyggnad av den ekonomiskt gynnsammaste av återstående sex outbyggda större älvar i Norrland? Framstår det som en angelägen reaktion efter den sista tidens upptäckter om kvicksilver, bly, svavel, koloxi och andra nedsmutsningar som våra industriella utveckling medför i luften, i jorden och i vattendrag och sjöar". Jag återkommer de här åren ofta till frågan om det ur övre Norrlands synvinkel är rimligt att stora naturtillgångar med ekonomisk lönsamhet skall förbli outnyttjade. För Vattenfall var 'et tillsvidare inget problem. Luleälv skulle ge många möjligheter till utbyggnad under 70-talet, också en följd av överenskommelsen från 1961 och sedan kom kärnkraften. Men på sikt var riksdagens uttalande om de fyra älvarna slutet på epoken om vattenkraftens utbyggnad i Norrland.

Som ordförande stod jag kvar i Vattenfall till 1980. Men mitt engagemang i vattenkraftutbyggnaden var från 1970 ett passerat kapitel. Vattenkraftutbyggandet blev i första hand icke en domstolsfråga utan en fråga för de politiska partierna. Politikerna var delade. Det fanns inom regeringen intresse för en fortsatt utbyggnad. Om det är svårt att finna en politisk lösning tillgriper en regering gärna utredningsmöjligheten. Så ock regeringarna under 70-talet och i början på 80-talet. Det blev utredningar på löpande band. Om norrländska älvar, om utbyggnader av smärre vattendrag i södra Sverige etc. Men antingen fann icke regeringen det möjligt att lämna fram förslag till riksdagen eller så fann kraftindustrin bristande lönsamhet i förslagen. Till slut blev det den stora energikommissionen under Ove Rainers ledning som skulle fälla utslaget även för vatten-

kraftens öde i framtiden. I regeringens proposition 1980/81 som baserades på denna utredning var målet att till 1990 höja vattenkraftproduktionen med två till tre terawatt, till 65 000 terawatt. Kärnkraften skulle i stort sett uppnå samma totalnivå. Vattenkraftutbyggnaden blev därmed i det närmaste försumlig i den totala elkraftutbyggnaden. Även denna begränsade kvalitet har regeringen uppenbarligen svårigheter att nå. Motståndet på det lokala planet uppbackat av älvräddarnas organisation är mycket stort. Härtill kommer naturligt nog svårigheter att påvisa behovet av denna spillra i hela elkraftsystemet och i efterfrågan på elkraft.

EN RENÄSSANS FÖR VATTENKRAFTUTBYGGNADEN?

För den som fortfarande anser att vattenkraften är den ur nedsmutsningssynpunkt överlägsna elkraftalternativet tränger sig frågan fram om den har någon framtid. När kärnkraften skall avvecklas kommer frågan oundvikligen upp igen. Ur den synpunkten ställer jag mig tveksam till om den politik som för närvarande förs såväl av regeringen som av kraftföretagen är till vattenkraftens förmån. Nu kämpar man för de fattiga två-tre terawatten. Och på varje punkt möter man ett hårdnackat motstånd från älvräddare och lokala intressen. Och man har för dagen icke avgörande skäl för en utbyggnad. Kunde det inte vara skäl för intressenterna i utbyggnaden att för en 10-15 års period lysa frid över vattenkraftutbyggnaden till dess behovet oåterkalleligen uppstår igen. Och det kommer att ske omkring 2000-talet om man i stort sett håller fast vid att den sista kärnkraften skall avvecklas 2010. Då finns otvivelaktigt ett behov av ny elkraftframställning. Vi har inte obegränsade tillgångar till outbyggda älvar och åar. Men säkert kan man från slutet av 1990-talet till år 2010 finna kanske 15-20 terawatt vattenkraft som ter sig ekonomiskt fördelaktig jämfört med andra elkraftkällor, kol, olja, naturgas, vindkraft, solenergi m m. Vi behöver säkerligen alla, men varför avstå från den renaste. Men jag håller fast vid att en storälv bör sparas ur bevarande synvin-

kel därför att vi skall ha en jämförelsepunkt med de utbyggda älvarna.